

BENCZÜR-RAJZOK NYÍREGYHÁZÁN

Rövid idővel ezelőtt Nyíregyházán 11 Benczúr rajz került elő, melyek közül öt a művész gyermekkorának emléke, a többi pedig bebizonyíthatóan későbbi, nagyobb kompozícióihoz készült. Két korai rajzon 1856-os évszám olvasható. Benczúr tehát 12 éves volt, amikor a Noé bárkáját keresgélő, óvatos ceruzavonásokkal felvázolta (36. kép).¹ A Cigányok c. rajzon sátor előtt ülő és táncoló figurák csoportja van s a lap alján a következő feliratot találjuk: „Természet után Kassa mellett” (37. kép).² A fiatal Benczúr a további grafikai lapokon egy gyengédlombozatú Fát (38. kép), Három cigányt (39. kép) és József álmát (40. kép) ábrázolta,³ melyek bár dátum nélküliek, láthatóan gyermekkori stúdiumainak bizonyítékai. Benczúr életrajzírói is megemlítik, hogy mint gyermek már szívesen örököltette meg környezetét s ez a lerögzítési szenvedély később, iskolaévei alatt csak fokozódott.⁴

A Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztályán ugyane korból tartjuk számon a Kovácsműhely és A Benczúr család c. rajzait.⁵ Tanulmányait ebben az időben a kassai evangélikus gimnáziumban végezte s eme első kísérleteinek irányítója Stadler Antal volt.⁶ E korai grafikai művek, kutató, tapogatózó vonásai már bizonyos sajátosságokat fednek fel. Így fel-tűnő például, hogy Benczúr, akinek a későbbiekben erőssége lesz a kompozíció, már itt is csoportok megjelenítésével kísérletezik.

A nyíregyházi rajzok közül további 3 körülbelül egyidőben, a 60-as években keletkezett. Benczúr 1861-ben került a müncheni akadémiára, ahol ekkor a magyarok közül Liezenmayer Sándor és Székely Bertalan is tanult. Művészünk Szinyei Merse Pállal egy időben kezdte meg tanulmányait s ugyancsak a nagy magyar mester társaságában került a Piloty tanítványok sorába.⁷ A felvételt vizsgamű előzte meg s mivel a fiatalok lát-ták a drámai témák előnyét, Szinyei és Benczúr is hasonló jelenetek szer-

¹ Papír, ceruza, 21×29 cm. J. j. 1.: 1856.

² Papír ceruza, 17×22 cm. J. j. 1.: 1856.

³ Sárga papír, ceruza, 20×38 cm., Papír ceruza 24×36 cm. Papír, ceruza 29×19,5 cm. J. n.

⁴ Felvinczi Takáts Z., Benczúr és iskolája. A Benczúr kiállítás katalógus előszava 1921-ben. *Mihalik Sándor*, Benczúr Kassán, 1944. és *Homér L.*, Benczúr Gyula (disszertáció). 1938.

⁵ Kovácsműhely: ceruza, papír, 33,6×43,9 cm. J.: Benczúr Gyula 1856. A. M. N. G. ltsz.: 1937—3116. A Benczúr család: ceruza, papír, 40×58,9 cm. J.: Benczúr Gyula 1858. 20/12. M. N. G. ltsz.: 1951—4538.

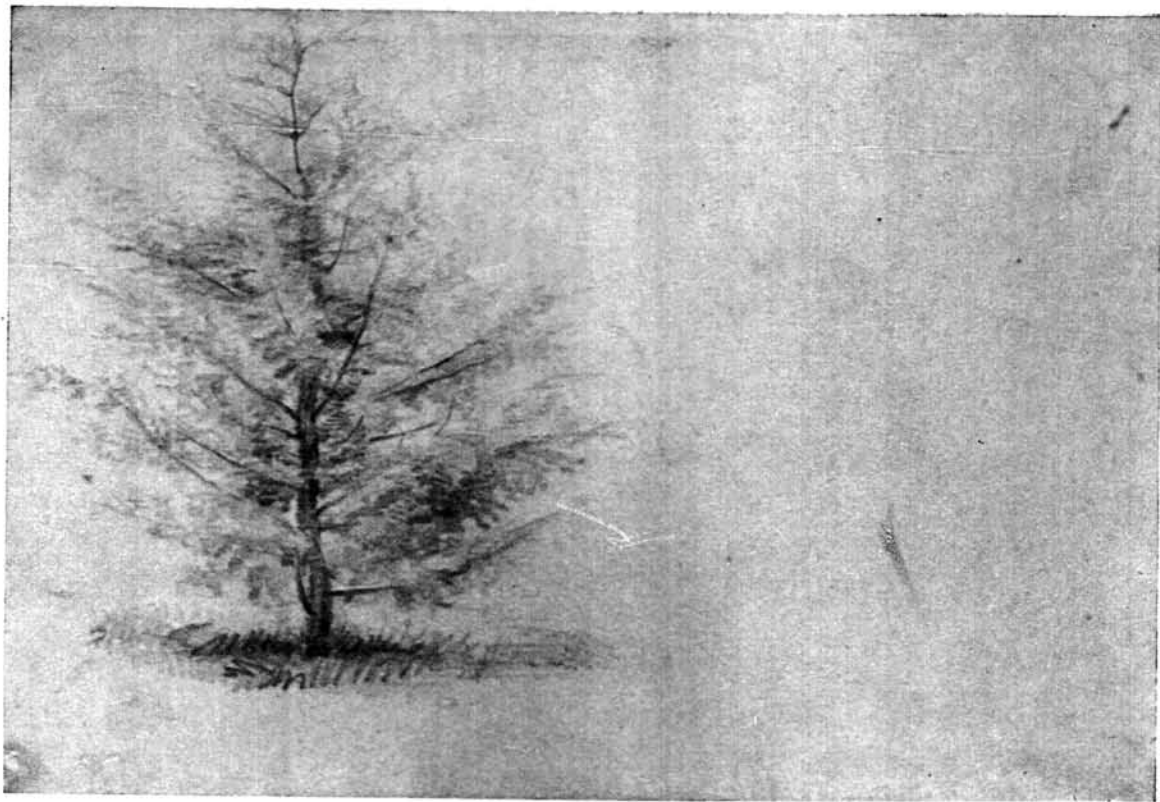
⁶ Felvinczi, i. m. 6. old. *Mihalik*, i. m. 13. lap.

⁷ *Lyka Károly*, Magyarok a müncheni akadémián 1869—1896-ig. 13. lap.

36. kép. Noé bárkája. Magántulajdon, Nyíregyháza

38. kép. Fa. Magántulajdon, Nyíregyháza

40. kép. József álma. Magántulajdon, Nyíregyháza

készítésére készültek fel, annak ellenére, hogy érdeklődésüktől távol állt drámai téma feldolgozása, melyet később egész életművük is igazolt. Végül is Szinyei az „Akasztott elszállításával”, Benczúr a „Balatoni halász tragédiájával” jutott Piloty osztályára 1864-ben.⁸ (XXXV. t.) Amikor Benczúr festményét a müncheni Kunstvereinben kiállította, egyszerre ismertté tette nevét, a Képzőművészeti Társulat pedig a képet albuma számára Maras-tonival rézbe karcoltatta.⁹ Székely Bertalan nagy műve, a „II. Lajos holt-testének megtalálása” ekkor már elkészült. Az utánzás kimutatható a Benczúr képnél a téma megfogalmazásában, az alakok mozdulatában, de még a részletekben is, így többek között a sötétszürke, viharos égfelület színeiben. A festménnyel Benczúr nem lépte túl a korabeli népszínmű modorban festett életképek határait — e műfajban oeuvre-jének egyetlen kísérleteként tartjuk számon. A kompozíció teljes ceruzavázlata Budapes-ten van,¹⁰ egy „Fejtanulmány” pedig a nyíregyházi rajzok egyike (41. kép).¹¹ A pörge kalapot viselő, markáns arcú magyar fejről készült tanulmány, a kompozíció közepén álló öreg halászt támogató fiatal férfi alakjához készült.

Benczúr művészetét sokáig a Kassáról hozott élmények táplálják. Is-kolai évei alatt feltűnő a magyar történelem iránti érdeklődése, melyet a rebellis érzelmektől fűtött városban, a szabadságharc utáni időben nem-csak a család, de a történelem tanára, Schwab Erazmus is ápolt.¹² Kimutat-hatóan hatott Benczúrra az akkor népszerű Geyger-féle történeti illusztrá-ciók sorozata is.¹³ Már Kassán foglalkozott történeti jelenetek feldolgozá-sával. Erre mutatnak a Dugovics Titusz, a Szent korona átadása és Dezső vitéz önfeláldozása c. rajzai is.¹⁴

1868-ban a Szokoly-féle Honvéd Album számára csakúgy, mint Szi-nyei és Munkácsy két fametszet készítését vállalja el: „A visszatért Lenkey huszár” és „Temetői csata” címmel (XXXVI. t.). Az utóbbi főalakjához, a háttal álló, célzó katonához készült rajzot szintén a nyíregyházi magán-gyűjteményben találjuk (42. kép).¹⁵ A Honvéd Albumot 1868-ban Emich Gusztáv adta ki Walla József által készített metszetekkel. A tíz önálló ké-pet magyar művészek munkáiból válogatták. Ezek között szerepel Mun-kácsytól a Honvéd újoncozás, Foglyokkal visszatérők, Szinyeitől az Előőr-s, Liezenmayertől a Honleányok áldozatkészsége, Wagner Sándortól a Csata után, Benczúrtól pedig a két fent jelzett metszet. Vayer Lajos: A történeti művek illusztrálása c. munkájában fejtegeti az ábrázolt források felhasználásának fontosságát a történész számára.¹⁶ Ezek az illusztrációk a szabad-ságharc idejének áldozatvállalásáról, küzdelmeiről, a közvetlen generáció

⁸ A kép magántulajdonban van. O. v. 40×50,5 cm. J. j. l.: B. Gy.

⁹ A képhez a szöveg Csapó Vilmos költeménye volt. Fővárosi Lapok 1867. július 2. 595. l.

¹⁰ Dr. Benczúr Gyula orvosnál, a művész rokonánál.

¹¹ Papír, ceruza, 21×16 cm. J. n.

¹² *Felvinczi*, i. m. 6. lap.

¹³ *Felvinczi*, i. m. 7. lap.

¹⁴ Az első rajz adatai: ceruza, papír, Kassai Múzeum tulajdona. Mihalik i. m. repr. 4. kép. A második rajz adatai: ceruza, papír, 24×62 cm. J. j. l.: Készítette Benczúr Gy. 1859. 24/6. Esztergom, Keresztény Múzeum tulajdona. A harmadik rajz adatai: ceruza, papír, 50×73 cm. j. j. l.: rajzolta: Benczúr Gyula 1855. 27/VIII.

¹⁵ Ceruza, papír, 29×21 cm.

¹⁶ Szentpétery Emlékkönyv, Budapest, 1938. Különnyomat.

41. kép. Pörge kalapos tanulmányfej. Magántulajdon, Nyíregyháza

42. kép. Háttal álló katona. Magántulajdon, Nyíregyháza

élményei, hallomásai alapján jöttek létre s tudásunkat, elképzeléseinket valóban gazdagítják népünknek e nagyszerű korszakáról.

Benczúr 1867-ben első nagyszerű művét, a Hunyadi László búcsúját is megalkotta már, mely természetesen kvalitásban összehasonlíthatatlanul felülmúlja e rajzokat. A két illusztráció, a csoportok elrendezésében, a jelenet narratív felfogásában, erősen kapcsolódik a hasonló jelenetek korabeli megoldásához.

Ugyancsak illusztrációhoz készült az a rajz, mely püspök alakját ábrázolja (43. kép).¹⁷ A Benczúr család fényképgyűjteményében sikerült felfedezni a már megjelent kompozíciót: „Szent István átveszi a Szilveszter pápa által küldött koronát” címmel (XXXVII. t.). Azonban a család arról felvilágosítást adni nem tudott, milyen kiadványban jelent meg az illusztráció. A Benczúr által illusztrált és Magyarországon megjelent, vagy elérhető műveket végigtekintve, nyomára nem akadunk. A mester illusztrátori tevékenysége igen gazdag. A Honvéd Albumon kívül többek között Schiller: A harang. Stuart Mária, Orléans-i szűz c. művét a két Petőfi díszkiadást, az Osztrák Magyar Monarchia írásban és képben köteteit is illusztrálta. Az említett rajz kompozíciója felismerhetően benczúri. Jellemző a háttal térdelő alak is, mely fontos szerepet játszik a tér mélységének érzékeltetésében. Olyan motívum ez, melyet nem egy művén felismerhetünk, így például a Vajk megkeresztelésén is.

Az utolsó három rajz oltárképekhez készült tanulmány. A legkorábbi ezek közül a Szent István felajánlja a koronát c. kép Madonnájának mozdulata (44. kép).¹⁸ 1895-ben bízta meg Benczúrt a Lipótvárosi Bazilika Építő Bizottsága az apsis öt cikkelyének és a nagy oltárkép elkészítésével. A Bazilika nagy oltárképe barokkos hatásokat mutat s különböző variációkban készült három vázlata is e felfogás megvalósítására utal (XXXVIII. t.). Benczúrhoz a nagy flamand mesteren, Rubensen kívül az északolasz érett, barokk alkotások álltak legközelebb. Olaszországi tanulmányútjain csodálattal szemlélte e műveket s közelségük sok festményében érvényesült.¹⁹ Nemcsak külsőségekben nyilvánult ez meg nála, de a kor megértésében és szellemének átvételében is. A vallásos témák feldolgozásában különösen észlelhetjük e megfigyeléseit. Lendületes mozgalmasságával, földi és égi jelenetek beállításával, színmegoldásával, minden egyes vallásos ábrázolása a XVII—XVIII. századi északolasz festészet jellegzetes jegyeit viseli. Tudomásunk van róla, hogy egy-egy velencei mester művét le is másolta.²⁰ A fentmaradt vázlatok mutatják Benczúr ritmikus képszerkesztését, kiváló kombinációs készségét, nagy technikai tudását, kiérlelt színskultúráját.

A ruhátlan emberi test formáinak, az izmok elhelyezésének, egyáltalán az anatómiai tudásnak fölényes magabiztosságát érezzük a kezét mellén keresztbe fonó nő szép mozdulatában, mely valószínűleg valamelyik angyal ábrázoláshoz készülhetett (45. kép).²¹ A Bazilika apsis cikkelyeinek egyikén szintén szerepel egy angyalalak ilyen mozdulattal, azonban lehaj-

¹⁷ Ceruza, papír, 32×29 cm.

¹⁸ Ceruza, papír

¹⁹ 1871-ben, majd 1878-ban hosszabb tanulmányutat tett Olaszországban.

²⁰ Tizián: Pesaro Madonna, Tintoretto: Szent Márk csodája, Tizián: Assunta című műveket másolta le, melyek jelenleg is magántulajdonban vannak.

²¹ Papír, ceruza, 26×23 cm.

43. kép. Püspök alakja. Magántulajdon, Nyíregyháza

44. *Madonna rajztanulmány. Magántulajdon, Nyíregyháza*

45. kép. *Angyal alakhoz tanulmány. Magántulajdon, Nyíregyháza*

46. kép. Angyal alakrajz. Magántulajdon, Nyíregyháza

tott fejjel, teljes profil ábrázolásban, így azonosságát nem sikerült pontosan megállapítani.

Utolsónak tárgyalt rajzunk bebizonyíthatóan egyik legkésőbbi művéhez, a *Patrona Hungariae* c. 1920-ban, halála évében festett és jelenleg Nyíregyházán levő képhez készült (XXXIX. t.),²² melyhez két vázlatot tartunk nyilván. Ezek mindegyikén a háttal álló angyal mozdulata, szárnyainak tartása világosan felismerhető a nyíregyházi rajzon (46. kép). Benczúr ezt a festményét egy sikerekben, eredményekben gazdag élet utolsó szakaszában alkotta. A mester közel 70. évéhez megőrizte friss alkotókészségét, amint ezt a lendületes vázlatok s ugyanekkor elkészült (1920) nagy történeti műve, A diadalmas Mátyás is bizonyítja.

Benczúr egész életében elismerés kísérte. Hatalmas, reprezentatív történeti jelenetei, nagysikerű portréi s egész gazdag életműve a sikerek sorozatát jelentette. A sok nemzetközi elismerés mellett a művész számára igen kedves volt az a megtiszteltetés, mely szülővárosa, Nyíregyháza részéről érte: 1909-ben a város díszpolgárává választották.²³ Ekkor határozta el — a család emlékezései szerint —, hogy képeinek, rajzainak egy kisebb gyűjteményét hagyja a város — és múzeuma számára. A későbbiekben tudomásunk van róla, hogy Benczúr-rajzok, tanulmányok szerepeltek Nyíregyházán a polgármester fogadószobájában.²⁴

A nemrég előkerült rajzok Budapestről származnak s a sorozat minden egyes darabja megbecsülendő emlék, mert a mester életművének tanulmányozásához újabb adatokkal gazdagította ismereteinket.

Telepy Katalin

DESSINS DE BENCZÚR À NYÍREGYHÁZA

Tout dernièrement, onze dessins de Benczúr ont été retrouvés à Nyíregyháza. Cinq parmi ceux-ci datent de l'enfance de l'artiste, les autres ont été exécutés plus tard, pour les compositions monumentales de l'artiste. Benczúr, figure marquante de la peinture hongroise du XIXe siècle est né à Nyíregyháza (1844), il a passé son enfance à Kassa. Le dessinateur virtuose qu'il était plus tard, a dessiné son entourage avec ardeur dans son enfance déjà. Parmi les dessins des débuts de l'artiste, l'Arche de Noé et le Rêve de Joseph retrouvés dénotent l'inclination de l'artiste vers les solutions de composition.

Trois autres pièces de la collection de Nyíregyháza datent de la même époque, des années de 60 environ du siècle passé. Le premier tableau remarquable de Benczúr, la Tragédie du pêcheur de Balaton date de 1864. La tête d'homme portant un Petit chapeau rond est une étude à ce tableau. L'autre dessin est l'étude de la figure principale de la Bataille de Temető, exécutée pour les feuilles de Honvéd Album de Szokoly, pour l'édition de

²² Papír, ceruza, 43×28 cm.

²³ *Szohor Pál*, Nyíregyháza az örök váltság 100. évében. Nyíregyháza, 1924. 24, 26, 271. lap.

²⁴ *Heimer E.*, Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei: M. V. M. Budapest, 1931. 50. lap.